

ԼՈՒՍԻՆԵ ՂԱՄՈՅԱՆ

ԴԱՐՁՎԱԾԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԸ ԵՐԵՒԱՆԻ
ԽՈՍԱԿՑԱԿԱՆ ԼԵԶՎՈՒՄ¹

Երեւանի խոսակցական լեզվի բառապաշարի ամենաբնորոշ շերտը դարձվածաբանությունն է: Դարձվածային միավորները առօրյա ժողովրդախոսակցական լեզվին բնորոշ բառային միավորներ են, որոնց միջոցով դրսևորվում է յուրաքանչյուր ժողովրդի ազգային լեզվամտածողությունը, արտահայտվում տվյալ ժողովրդի բարքերն ու սովորույթը, կենցաղն ու ապրելակերպը: Դրանք, լինելով նաեւ լեզվի պատկերավորման միջոցներ, խոսքին հաղորդում են պատկերավորություն, հուզական երանգավորում, միաժամանակ նպաստում խոսքի սեղմությանն ու հակիրճությանը: Նույնիսկ գեղարվեստական լեզուն այնքան հարուստ չէ դարձվածքներով, որքան խոսակցականը, որն հատկանշվում է ժողովրդի մտածողությունը հարազատորեն, ամենայն նրբությամբ արտահայտելու կարողությամբ:

Իրենց կառուցվածքով եւ իմաստային յուրահատկություններով դարձվածային միավորներն առնչվում են բառակապակցություններին եւ նախադասություններին, սակայն ի տարբերություն սովորական բառակապակցությունների, որոնք ստեղծվում են խոսելու պահին, դարձվածքները պատրաստի, կայուն կապակցություններ են, որոնց բաղադրիչները վերաիմաստավորված են, այսինքն՝ դրանցից յուրաքանչյուրն այդ կապակցության մեջ չի պահպանում իր բառային, բառարանային բուն իմաստը եւ ձեռք է բերում նոր նշանակություն, ինչպես՝ *«Չվաճեղի սիրուն թալի պոչն են լիզում»*, *«Ի՞նչ ես պոչ խաղացնում»*, *«Առաջ քո ծառը ջրի, հետո ուրիշի»*, *«Մեփական յուղի մեջ տապակվել»* եւ այլն:

Սույն հոդվածում ընդգրկել ենք Երեւանի խոսակցական լեզվից գրի առնված բազմաթիվ դարձվածային միավորներ, որոնք գործածում են տարբեր տարիքի եւ տարբեր սեռի բնակիչներ՝ առանց բացառության:

1 Հետազոտությունն իրականացվում է ՀՀ ԿԳՆ ԳՊԿ-ի կողմից տրամադրվող ֆինանսական աջակցության շնորհիվ՝ 13YR-6B0006 «Երեւանի խոսակցական լեզուն» գիտական թեմայի շրջանակներում:

Այսպիսով՝ դարձվածային միավորները, մեծ ընդհանրություններ ունենալով բառերի հետ, որպես լեզվական առանձին միավորներ՝ ունեն նաեւ բավական տարբերություններ, հատկապես նկատելի է այն հանգամանքը, որ դրանցից շատերն ունեն առկա ստորոգման հատկանիշներ, ինչպես՝ **«Գլխի տակ փափուկ բարձ դնել»**, **«Վանքի հավերն ուտել»**, **«Հոր հարսանիքը միտը բերել»**, **«Մեջներով սեւ կատու անցնել»**, **«Երկու ոտքը մի մաշիկ դնել»** եւ այլն:

Խոսքի պատկերավորության եւ արտահայտչականության համար յուրաքանչյուր ոք աշխատում է գործածել առավել մատչելի, առօրեական բառեր, իսկ այդպիսի բառերն ամենից առաջ մարմնի մասերի անուններն են, ինչպես՝ **սիրտը բաց, գլուխը յուղել, գլուխը քարովը տալ, քիթը կախել, քթից բերել, աչքից ընկնել, աչքի պոչով նայել, սկանջո ծանր, աչքը ծակ, խելքը գլխին, ձեռից գնալ, ձեռքերը լվանալ, վիզ ծռել** եւ այլն: Նման դարձվածքները կենդանացնում են մեր լեզուն, թեեւ գրական լեզվի մեջ մեծ տեղ չունեն: Կան բանավոր խոսակցական լեզվի դարձվածային միավորներ էլ, որոնք գերազանցապես առօրյա բանավոր խոսքում են գործածվում, ինչպես՝ **թրեւ գալ, խելքին փչել, ձեռից գնալ, լեղին ցամաքել, ոտ ու ձեռ ընկնել, սրտից արյուն կաթել** եւ այլն: Այդպես նաեւ՝ հաճախակի գործածվող դարձվածային միավորներից են՝ **ձեռքերը ծալած նստել, ջրի ճամփա դարձնել, քարը փեշից թափել, ջրի երես դուրս գալ, ծայրը ծայրին հասցնել, խոսքը կտուրը գցել, քամի անել, հոգին հանել, գլուխ պահել, խելքը գլուխը հավաքել** եւ այլն: Ժողովրդախոսակցական լեզվին բնորոշ դարձվածային արտահայտություններից են՝ **«Հա կասեմ, հա կասի, ապո՛ւ, գյազարը քանի՞ս ա»**, **«Լավ էր, չէ՞, իրա ծառը ջրեց, շլանգը հավաքեց»**:

Գործածվում են նաեւ այնպիսի դարձվածային միավորներ, որոնք խիստ ազգային երանգավորում ունեն եւ այլ լեզուներով հնարավոր չէ թարգմանել, ինչպես՝ **աչքդ լույս, աչքի ընկնել, երես տալ, խելքը գլուխը հավաքել, աչքով տալ, ձեռք առնել** եւ այլն:

Ինչպես նկատեցինք գրի առնված օրինակներից, Երեւանի խոսակցական լեզվում ամենից տարածվածը երկանդամ կառույցներով դարձվածային միավորներն են, որոնք բաղադրված են տարբեր խոսքիմասային կաղապարներից, ինչպես՝ գոյական+գոյական՝ **«Բա դու ի՞նչ էիր անում, մեխի գլուխ էիր ըտեղ»**, **«Ձեռքի թաշկինակ են սարքել իրանց համար»**, **«Ա՛յ քեզ քան, բերանի ծամոն դառանք»**, **«Քթի ծակ չունե՞ս»**, **«Իմ աչքի փուշն ա էտի»**, **«Մատի փաթաթան են սարքել»**, այդպես նաեւ՝ ածական+գոյա-

կան կաղապարով՝ «**Էտ չոր գլուխը գգվացրեց արդեն**», «**Հերիք ա անպոչ գդալի պես քեզ թուպեն մեկ մեջ գցես**», «**Հին ոսկոր ա, է՛**», «**Մարմանդ գետից վախեցի՛ր**», գույների անվանումների գուգորդումով՝ «**Սեւ օրերդ եկան**», «**Էն սեւ ագռավը՞**» (մարդու համար)», «**Կանաչ ճանապարհ ենք քեզ մաղթում**», «**Կարմիր խնձորը քերեցին**», կամ՝ գոյական+ածական՝ «**Վա՛յ, քու կողը ինչ հաստ ա**», «**Գրպանը ծակ ու՛ր պիտի գնա**», «**Աջքը շոռ մարդ ա էտի**», այդպես նաեւ՝ «**մեջքը պինդ**», «**ձեռքը ծանր**», «**աչքը ծակ**», «**շունչը ծանր**», «**երեսը պինդ**» եւ այլն, թվական+գոյական՝ «**առաջին քայլ**», «**երրորդ ձեռք**», «**յոթերորդ երկինք**», «**երկու խոսք**», «**չորս պատ**» եւ այլն, դերբայ+գոյական՝ «**կոտորած տաշտակ**», «**տաշած քար**», «**թրջած հավ**», «**հալած յուղ**», «**վառելու ապրանք**», «**թափելու բան**», գոյական+դերբայ՝ «**ձեռքերը ծալած**», «**քթերը կախած**», «**աշխարհ տեսած**», «**առու թռած**», «**լոբի կերած**», «**կապը կտրած**», «**գլխին Էկած**», «**թրով կպցրած**», «**գետնին կպած**», «**թոկից փախած**», «**քթից թռած**», «**թելից կախված**», «**թուղթ մրտոող**», «**աչք ծակող**», «**ձեռք բռնող**», «**լավ ուտող**» եւ այլն: Հաճախ գործածվում են այնպիսի երկանդամ կառույցներ, որոնց բաղադրիչները միմյանց նկատմամբ համազոր են, ինչպես՝ «**աղ ու հաց**», «**թուղթ ու գիր**», «**հաց ու պանիր**», «**խաղ ու պար**», «**թեւ ու թիկունք**» եւ այլն: Հաճախ նման կառույցների բաղադրիչները լինում են ածականներ՝ «**Հաստ ու բարակ մի գինն ունի**», «**Կոշտ ու կուպիտ բան ա, հե՛ջ լավը չի**», «**Թանկ ու կրակ տվել առել ես, որ ի՛նչ**» եւ այլն: Երբեմն էլ բաղադրիչները դերբայներ, ածականներ ու գոյականներ են լինում եւ գրվում են գծիկով, ինչպես՝ «**Անող-դնող աղջիկ ա**», «**Պակաս-պռատ բաներ շատ ունի**», «**Գործդ կիսատ-պռատ ես արել**», «**Էնքան երկար-բարակ խոսեց, զայլեւ գնաց**», «**Չէ՛, մեծ ա տարիքով, բայց դե իրա ոտով-ձեռով մարդ ա**», «**Ինձ աչքով-ունքով ա անում**» եւ այլն: Թվական+գոյական կառույցով հաճախակի գործածվող դարձվածային միավորներից են մի բառով բաղադրվածները, որոնցում վերջինս ոչ թե թվականի, այլ քչության, փոքրության իմաստ ունի, ինչպես՝ **մի բուռ**, **մի թիզ**, **մի մատ** եւ այլն: Որոշ կապակցություններում էլ **մի** թվականն արտահայտում է նմանության իմաստ, ինչպես՝ «**Մի խելքի մարդիկ էք**», «**Երկուսս էլ մի մոքի ենք**», «**Էնքան նման էին իրար, ոնց որ մի խնձոր լինեին**»: Կապերով ու կապական բառերով ածականական ԴՄ-ները հիմնականում գործածում են համեմատությունների ժամանակ, երբ ասելիքը ցանկանում են ավելի պատկերավոր դարձնել, ինչպես՝ «**Եղունգի չափ բան**

ա», «**Մարի պես տղամարդ ա**», «**Մազերիս չափ դարդ եմ տեսել**», «**Մամ ջան, քեզ երկնքի աստղերի չափ եմ սիրում**» եւ այլն:

Եռանդամ կառույցներից տարածված են հետեւյալ ԴՄ-ները՝ «**Ինչի՞, դու վերին արտի ցորեն ե՞ս**», «**Իսկական աչքի սուրմա թռցնող ա**», «**Կուպեկի համար մեռած ա**», «**Էս կարկուտի տակ ընկած կոշիկներն ինչի՞ ես հագել**», «**Էս էրեխեն ուղտի ականջում քնած ա**», «**Էս մեքենան իր դարն ապրած ա արդեն**», քառանդամ կառույցներից՝ «**Լա՛ւ, ոչի՛նչ, ջրի բերած, ջրի տարած**», «**Հագիվ մի կտոր հացի տեք էղավ**», «**Մեկի պոչը մյուսի տակն ա**», «**Մի քոռ կուպեկի համար իրար են ուտում**», «**Մի փոր հացի համար ինչ ասես կանի**», «**Հացը գլխին հառած էղավ**» եւ այլն:

Կան նույնիսկ հնգանդամ կառույցներով ԴՄ-ների գործածության օրինակներ, ինչպես՝ «**Էտի սատանից յոթ օր առաջ ա ծնվել**», «**Իր բերնի համը լավ գիտի**», «**Մի քոռ կուպեկի խելք չունես**», «**Մի ձեռքով երկու ձմերուկ ա ուզում բռնի**» եւ այլն:

Որքան քիչ են ԴՄ-ների բաղադրիչները, այնքան շատ ու գործուն են այդպիսի դարձվածքները, ինչքան շատանում է կառույցի բաղադրիչների թիվը, այնքան քիչ ու պակաս գործուն են դառնում դրանք, որի պատճառը, մեր կարծիքով, մի կողմից՝ խոսքի համառոտության, հակիրճության, արագ արտաբերման ձգտումն է, մյուս կողմից՝ մարդու հիշողության մեջ լավ են պահվում ու հեշտությամբ մտաբերվում ավելի կարճերը:

Դարձվածային միավորների կազմության գործում ամենից առաջ վճռական նշանակություն ունեն տվյալ լեզվի բառային կազմի իմաստային հարստություններն ու բառակազմական հնարավորությունները: Հետեւաբար հասկանալի է, որ ավելի շատ դարձվածներ կազմելու հնարավորություններ ունի այն լեզուն, որի բառերը ավելի հարուստ բազմիմաստությամբ են օժտված. մի հատկանիշ, որը շատ բնութագրական է հայերենին: Հայերենի դարձվածային հարուստ ֆոնդին մեծապես նպաստում են հատկապես հարադրավոր կազմությունները:

Դարձվածային միավորները, լինելով տարակազմ կառույցներ, իրենց թե՛ ձեռով եւ թե՛ իմաստով շատ են նմանվում հայերենի հարադրություններին եւ շատ հաճախ նույնանում են հարադրական բայերին: Դրանք իրարից տարբերակելը բավականին դժվար է, որովհետեւ հարադրական բայերի մի մասը, դարձվածային արժեք ձեռք բերելով, վերածվել է դարձվածային միավորների, իսկ մյուս մասը՝ ոչ:

Հայտնի է, որ բայը խոսքի մասերի համակարգում քերականական ամենահարուստ առանձնահատկություններով օժտված խոսքի մասն է եւ խոսքի մեջ ամենակարեւոր դերն է խաղում. այդ նույն հատկանիշներն էլ բայից անցնում են բայական ԴՄ-ներին: Դառնալով դարձվածքի բաղադրիչ, բայն իր իմաստային, բառաքերականական ու գործառական հատկանիշներով է օժտում նաեւ դարձվածային կապակցությամբ, որը ոչ միայն անվանում է գործողությունը, եղելությունը կամ դրությունը, այլեւ արտահայտում է բայերի հետ կապված ամենաբազմազան վերաիմաստավորված հարաբերություններ²: Խոսակցական լեզվում հանդիպող ԴՄ-ներից ամենամեծ հաճախականություն ունեն հետեւյալ բայերը՝ *գնալ՝ ձեռքից գնալ, ուշքից գնալ, գլուխը գնալ, խելքը գնալ*, առնել՝ *երես առնել, լեզու առնել, առաջն առնել*, տալ՝ *թեւ տալ, երես տալ, քամուն տալ*, հանել՝ *խելքից հանել, ճանապարհից հանել*, բերել՝ *խելքի բերել, ձեռք բերել, գլխին օյին բերել*, տանել՝ *գլուխ տանել, տկանքը տանել* եւ այլն:

Հանդիպող բայական ԴՄ-ները բաղկացած են մեկ, երկու, երեք եւ ավելի բաղադրիչներից, ինչպես՝ *թացը չորի հետ վառել, ջանք քոր ընկնել, գետնի տակ անցնել, մեկի ոտքի տակը փորել, փշերի վրա նստել, մատները հետն ուտել* եւ այլն:

Դարձվածքները հաճախ նպաստում են ավելի տեսանելի դարձնելու եւ բացահայտելու առանձին անձանց, կերպարների հոգեվիճակը:

Դարձվածքների միջոցով հաճախ արտահայտում ենք մեր հիացական վերաբերմունքը՝ *ի՛նչ եմ ասել, ասածու կրակ, կրակի կտոր, լսի կտոր*, զարմանքը՝ *այ քեզ բա՛ն, դու մի ասա, բա չես ասի, արի ու տես (որ)*, *ի՛նչ խաբար ա, մեղա Աստծու*, հաճելիությունը՝ *աչքիս վրա, գլխիս վրա, բերանի ջուրը գնալ, փառք Աստծո* եւ այլն: Կան դարձվածքներ էլ, որոնց միջոցով արտահայտում ենք մեր կարեկցանքը՝ *«Խեղճ ու կրակ մարդ ա, թող տանի, ոչի՛նչ»*, *«Էկե՛լ, վիզը ծռել էր, ինչ անէի»*, մտերմիկ ու անմիջական վերաբերմունքը՝ *«Մեր մեջ ասած, վաղը գնալու ա մեր բաժնից»*, *«Խոսքը մեր մեջ, ասեմ, բայց մարդու բան չասես»*, *«Ինչ մեղքս թաքցնեմ, ես եմ արել»*, օրհնանքները՝ *«Ապրի արեւդ»*, *«Մեռնեմ արեւիդ, ո՛նց ես»*, *«Աստված կսիրես, իրան մի ասա»*, *«Տա Աստված, թող քո ուզածով լինի»*, *«Աստված բարին կատարի»* եւ այլն:

Հաճախ դարձվածքների միջոցով խոսողն արտահայտում է իր բացասական վերաբերմունքը խոսքի առարկա հանդիսացող անձի կամ երեւույթի նկատմամբ, ինչպես՝ *արհամարհանք՝ աչքերը չռել, աչքի գրող, մեծ-մեծ*

2 Խ. Բաղիկյան, Ժամանակակից հայերենի դարձվածային միավորները, Երևան, 1986, էջ 159:

բրդեյլ, չոր գլուխ, գլուխը քարը, գլուխ տանել, գլխին շան լափ թափել, հանդիմանանք՝ մեջքդ կոտրվի, տունդ չքանդվի, այ քո տունը շինվի, տունդ քանդվի, աստծու սիրուն, ի սեր աստծո, , ինչ խաբարս, հեզնանք՝ մեկ ականջով մտնել, մյուսով դուրս գալ, բախտին քացի տալ, գրպանում մկներ խաղալ, մկան ծակը հազար թումանով առնել, լեզուն կապ ընկնել, խելքը հացի հետ ուտել, հալած յուղի տեղ ընդունել, փորը վեց-վեց անել, աթոռից պոկ չգալ եւ այլն:

Խոսքն արտահայտիչ դարձնելու համար մարդիկ ամեն վայրկյան ինքնաբերաբար գործածում են ԴՄ-ներ, նույնիսկ մի նախադասության մեջ կարող են մի քանիսը լինել, ինչպես՝ «Դրան նայե՛ք, մի **ոտքը գերեզմանումս, որ փշեա կրնկնի**, էլի ուզում ա իրա ասածով լինի ամեն ինչ», «**Մատների արանքով նայի, էտ թոկից փախածն ուլ ա, որ քեզ բան ասի**», «**Էտ երկու երեսանիին նայեք, ստեղ են ասել՝ մարմանդ գեռից վախեցիր**» եւ այլն:

Դարձվածային միավորներ են գործածում նաեւ այլ դեպքերում, երբ մեկը սանձարձակ, չափազանց անվայելուչ կերպով է խոսում, ասում են՝ «**Լեզվի կապերն արձակել է՝**», կամ, երբ ինչ-որ բանից գոհանում են, իրենց բավարարված են զգում, ասում են՝ «**Զա՛ն, սրտիս յուղ քսվեց**», բայց երբ մեկին խաբում, համոզում են, ասում են՝ «**Գլխին յուղ քսեցին, ճանապարհեցին**» եւ այլն: Շատ հաճախ լսում ենք՝ «**Լա՛վ, էլ կոկորդիլոսի արցունք մի՛ թափիր**» արտահայտությունը, երբ դիմում են այն մարդուն, որ կեղծ է արտասվում, վիշտ է ցուցադրում, մինչդեռ ներքուստ չի ապրում: Եթե փորձենք այս դարձվածքների մեջ որեւէ բառ փոխել, ապա կտեսնենք, որ դրանք իրենց իմաստից կզրկվեն: Հենց այս պատճառով էլ լեզվաբանները դրանք կոչում են **անազատ կապակցություններ**, այսինքն՝ **դարձվածքներ**, որոնք մեր գլխում մշտապես կան՝ որպես պատրաստի միավորներ, կառույցներ, որ անհրաժեշտ պահին միանգամից գործի ենք դնում:

Առօրյա խոսքում մարդիկ սիրում են հաճախ առարկան, երեսույթը համեմատել տարբեր կենդանիների հետ, ինչպես՝ «**Շնորհակա՛լ եմ, արջի ծառայությունն մի՛ մատուցիր**», «**Գայլի ախորժակ ունես, հա՛**», «**Հին գայլ ա էտի**», «**Կթու կով ոնց որ լինի, էնքան չաղ ա**», «**Ոնց որ աղոթած էշ լինես**», «**Էշի նահատակ էղալ**», այդպես նաեւ՝ **առյուծի բաժին, ծեր աղվես, ձիու ուժ, եզան համառություն, օձի կծած** եւ այլն:

Ժողովրդախոսակցական լեզվում բավականին տարածված են նաեւ «**Էշ կերել, էշ մեծացել ա**», «**Էշ մի՛ սատկի, գարուն կգա, յոնջա կուտես**»,

«Ամենքն իրանց էշն են քշում», «Սատկած ձի են ման գալիս, որ նալերը հանեն» պատկերավոր արտահայտությունները:

Խոսակցական լեզվում գործածվող բազմաթիվ ԴՄ-ներ կան, որ առնչվում են **շուն** կենդանու հետ եւ տարաբնույթ իմաստներ են արտահայտում, օրինակ՝ ինչ-որ մեկի բախտը բերելու իմաստով ասում են՝ **«Շան բախտ ունի»**, բայց մեկի շատ վատ վիճակը ներկայացնելիս ասում են՝ **«Շան օրի ա»** կամ **«Շան օրն ա ընկել»**, անամոթ մարդու համար ասում են՝ **«Շան էրես ունի»**, չափազանց շատ չարչարվողի համար՝ **«Շան քթից ջուր ա խմում»**, հավաքված շատ մարդկանց համար ասում են՝ **«Շունը տիրոջը չի նահաչում»**, կան նաեւ՝ **«Շան հոտառություն ունի»**, **«Շան լեզու ունի»**, **«Գյուղ չկա, որ շուն չլինի»**, **«Շուն ու կատու են դարձել»**, **«Ընենց օրը կոցեմ, որ շունը ձեռքիցդ հաց չի վերցնի»** եւ այլն: **Շուն** բառով բաղադրված մի շարք դարձվածային կապակցություններ էլ մի դեպքում հայհոյական իմաստ են արտահայտում, մի այլ դեպքում՝ թեթեւ հանդիմանական, մտերմական արտահայտությունների իմաստ, ինչպես՝ **շան տղա, շան աղջիկ, շան որդի**, երբեմն էլ՝ **շան թուլա, շան լակոտ, շան ձագ** եւ այլն:

Առօրյա խոսքում հաճախակի են գործածվում գիշական բնույթի դարձվածքներ՝ **«Գլուխը քարը, ինչ ուզում ա, թող անի»**, **«Հերն էլ անիծած, թող գնա»**, **«Գործ չունես, դու բան մի խոսա»**, **«Ի՛նչ արած, մենք էլ չենք գնա»**, երկբայական բնույթի դարձվածքներ՝ **«Աստված գիտի՝ ուր ա հիմա»**, **«Ով գիտի՝ ինչ ա անում էնտեղ»**, **«Ինչ իմանաւ՝ մինչեւ ուր կհասնի»**, **«Երկու կրակի մեջ եմ ընկել, չգիտեմ՝ ինչ անեմ»**, ինչպես նաեւ՝ երգիծական վերաբերմունք արտահայտող դարձվածքներ, ինչպես՝ **«Էսի մածունը փչելով ա ուտում»**, **«Ա՛յ, ծա՛կ փիլիսոփա»**, **«Բսկական ցամաք ձորի աղվես ա»** եւ այլն:

Երբեմն էլ գործի ենք դնում այնպիսի դարձվածքներ, որոնք չափազանցում են իրողությունը կամ երեւույթը, դրանով փորձում ենք ուժեղացնել խոսքի տպավորությունը, ինչպես՝ **«Ես արդեն չգիտեմ՝ որն անեմ, ես կաշվիցս դուրս եմ գալիս, հազար կտոր եմ լինում, իսկ դո՛ւ...»**, **«Ընենց կտամ, որ մկան ծակը հազար թումանով կառնես»**, **«Մազ էր մնում, որ բռնեի, հա՛»**, **«Ընենց լեզու ունի, օձը բնից կհանի»**, **«Ոտով-գլխով կորանք»**, **«Ախի՛ շան, դրանք հում-հում կուտեն ինձ»**, **«Մեկ էլ, որ տեսել եմ, չէ՛, հոգիդ բուռս կհավաքեմ»**, այդպես նաեւ՝ **աչքի սուրմա թռցնել, ասեղ գցելու տեղ չլինել, բերանում թուրք ցամաքել, կաշին պլոկել, սիրտը կտոր-կտոր լինել**, երբեմն էլ չափազանցում ենք անհ-

նարին իրավիճակների մատնանշումով, անհամատեղելի իրողությունների համադրումով, ինչպես՝ **ուղտի ականջում քնել, լուսն ուղտ շինել, աչքի միջից մազ թռցնել** եւ այլն:

Շատ ԴՄ-ներ երբեմն պարծենկոտության արժեք ունեն՝ **«Մենակ մեռնելու օրը չգիտեմ», «Ժաաչը իմն ա, գորությունը ես գիտեմ»:**

Երբեմն գործածում ենք այնպիսի ԴՄ-ներ, որոնց արտահայտչականության հարցում կարելի է հանգավորումը, ինչպես՝ **քիթ քթի տալ, խելք խելքի տալ, շուռ ու մուռ տալ, ծաղր ու ծանակ, նազ ու տուզ անել** եւ այլն:

Դարձվածքներին բնորոշ է սեղմությունը, հակիրճությունը: Դրանք խտացված խոսքի անգուգական արտահայտություն են: Դարձվածքների սեղմությունը պայմանավորող հիմնական հանգամանքը բառը ընդհանրացման մեծ ուժով օգտագործելն է՝ **«Գիտե՛ս՝ աղդեն դանակը ոսկորիս ես հասցրել», «Մեփական ճակատի քրտինքով ապրող մարդ ա», «Ես եմ մեղավոր, գլխիս եմ նստացրել», «Վա՛յ, էս ինչ էրեխեք են, իսկական շուն ու կատու են դարձել», «Շնորհակալ եմ, ինձ արջի ծառայություն մի՛ մատուցի», «Խեղճ էրեխես էնքան տանջվեց՝ հոգին քերանը էկավ»** եւ այլն: Խոսքի սեղմությունը պայմանավորվում է ոչ միայն նրանով, որ սրանց մեջ ավելորդ ոչ մի բառ չկա, այլ որ շատ սովորական բառերը հանդես են գալիս որպես խոր բովանդակության կրողներ, որպես խորհրդանիշ:

Դարձվածային միավորների հսկայական պաշարի կողքին ունենք նաեւ բառ-դարձվածքներ, որոնք խոսակցական լեզվում որոշակի քանակ են կազմում, հետեւաբար չպետք է անտեսենք նաեւ դրանք, ինչպես՝ **թքած, մեռա՛ծ, զարգանա՛ս** եւ այլն:

Տարբեր դարձվածքներով կարելի է հոմանշային շարքեր կազմել, ինչպես, օրինակ՝ «լռել» բառի իմաստն արտահայտելու համար կարող են գտնվել բազմաթիվ դարձվածային միավորներ, որոնք բոլորն էլ պատկերավոր արտահայտություններ են, ինչպես՝ **քերանը կապել՝ նստել, լեզուն փորը քաշել, լեզուն ծակը կոխել (գոհիկ.), լեզուն փորն ընկնել, լեզուն կտրվել, ձայնը փորն ընկնել** եւ այլն: Այդպես նաեւ՝ **պատին սեղմել եւ պատին դեմ անել, կաշին փրկել եւ գլխի ճարը տեսնել, ոտքերը լիզել եւ ոտքերն ընկնել, ջուր ծեծել եւ յուղ վառել (ժրգ.), փշերի վրա նստել եւ ասեղների վրա նստել, մի գնդակով երկու նապաստակ որսալ եւ մի ձեռքով երկու ձմերուկ բռնել** եւ այլն:

Սովորաբար խոսակցական լեզվում գործածվող դարձվածքները կարող են նաեւ հականշային հարաբերության մեջ մտնել, ինչպես՝ **«աչքը դուրս»**

(ամուսնական ուխտին դավաճանող) եւ **«աչքը դռանը»** (ամուսնական կյանքին հավատարիմ տղամարդ), **«ձեռքը բաց»** (առատաձեռն) եւ **«ձեռքը փակ»** (ժլատ), **«աչքի լույս»** (սիրելի, պաշտելի) եւ **«աչքի գրող»** (ատելի, անտանելի), **«Աստծու գառ»** (խելոք, հեզ) եւ **«Աստծու կրակ»** (չար, անհանգիստ), **«Էծերը գնալ»** (հանդարտվել) եւ **«Էծերը գալ»** (կամակորույթյուն անել, չափազանց ակտիվանալ) եւ այլն: Այդպես նաեւ՝ **հողին հավասարեցնել** եւ **երկինք բարձրացնել**, **ջրի գին** եւ **կրակի գին**, **հոր գին**, **լեզուն կարճ** եւ **լեզուն երկար**:

Դարձվածքների սաստկական երանգավորումն ավելի ակնհայտ է դառնում, երբ բաղադրիչները հականիշ բառեր են, ինչպես՝ **ծուռը նստել**, **դուզը խոսալ**, **ծանր ու թեթեւ անել**, **լավ-վատ յուր գնալ**, **սեւն ու սպիտակը չօղկել-ջոկել**, **հայհայր գնացել**, **վայվայն ա մնացել** եւ այլն:

Երբեմն համանունության երեւոյթներ են հանդիպում, ինչպես՝ **հողին հավասարեցնել**՝ ա. խիստ քննադատել, բ. ավերել, գ. վարկաբեկել, արժանապատվությունից զրկել:

Մի շարք դարձվածքներ առաջացել են առաձների եւ ասացվածքների հիման վրա, ինչպես՝ **պղտոր ջրում ձուկ բռնել**, **ձեռքը փրփուրին գցել**, **ջուր ծեծել**, **առուն թռի նոր ասա՝ հոս, մի ձեռով երկու ձմերուկ բռնել** եւ այլն:

Այսպիսով՝ խոսողը, ինչ-որ իրավիճակից կամ պայմաններից ելնելով, տվյալ մարդուն, առարկան կամ իրավիճակը ավելի լավ բնորոշելու եւ բնութագրելու համար եւ դրանով իսկ իր խոսքի ուժը սաստկացնելու, ավելի ազդեցիկ ու պատկերավոր դարձնելու նպատակով, վերհիշում է լեզվում արդեն եղած, պատրաստի՝ տվյալ պահին ու իրավիճակին շատ համապատասխան դարձվածային միավորներ: Դրանց շնորհիվ խոսքը դառնում է ավելի վառ, կենդանի ու պատկերավոր:

Դարձվածային միավորները հիմնականում ժողովրդական մտածողության արդյունք են, դրանք նախ առաջանում են խոսակցական լեզվում, ապա նոր անցնում գրականին:

РЕЗЮМЕ

Один из самых характерных слоев словарного состава разговорного языка Еревана - фразеология. Фразы - типичные лексические единицы ежедневной речи, помощью которых проявляется национальное языковое мышление. Те, будучи также средствами фигуративности языка, передают речи фигуративность, эмоциональную окраску, в то же время способствуют краткости и сжатости речи.

Для образности и выразительности речи все стараются использовать уже готовые фразеологизмы, соответствующие моменту и ситуации. Фразеологизмы сначала возникли на разговорном языке, затем перешли к литературному. Даже художественный язык не так богат фразами как разговорный.

SUMMARY

One of the most characteristic layers of the vocabulary of the colloquial language of Yerevan is phraseology. Phrases are the typical lexical units of the daily speech which help to show the national language thinking. Those, being also means of figurativeness of the language, conduct to the speech figurativeness, emotional shading, at the same time further the briefness and brevity of the speech.

For figurativeness and expressiveness of the speech everybody tries to use already ready phraseological units corresponding to the moment and a situation. The phraseological units at first arose in a spoken language, then pass to the literary. Even art language is not so rich with phrases as colloquial.